

Ю. Капіца, канд. юрид. наук, директор Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України, К. Шахбазян, канд. юрид. наук, ст. наук. співроб, учений секретар Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України,

Застосування ліцензій відкритого доступу при розміщенні матеріалів наукових журналів в електронному середовищі // *Наука України у світовому інформаційному просторі / НАН України.* – Вип. 13. – Київ : Академперіодика, 2016. – С. 62–65.

Ліцензії відкритого доступу широко використовуються компаніями *Google, Microsoft*, Фондом Вікімедіа, *Apple*, Яндекс, Рамблер, *Mail.ru* тощо. Їх використання передбачено політичними документами, що прийняті в ЄС та США, зокрема, це стосується наукових публікацій, створених під час виконання проектів Рамкових програм ЄС (7 РП, програми «Горизонт 2020»).

Застосування ліцензій відкритого доступу закріплено в ряді міжнародних декларацій (Берлінська декларація з відкритого доступу до знань у наукових і гуманітарних галузях, «Заява Бетезда» відносно публікацій відкритого доступу 2003 р., Будапештська ініціатива з відкритого доступу, Заява щодо відкритого доступу до наукової літератури та дослідницької документації Міжнародної Федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) 2003 р. Також варто згадати Сальвадорську декларацію «Відкритий доступ: з погляду світу, що розвивається», прийняту в Бразилії у 2005 р., яка визначає, що у світі, у якому наука є універсальною, неприйнятним є обмеження доступу до наукової інформації).

Проект *Creative Commons (CC)* – це спроба створити ліцензійну модель, що змогла б працювати в будь-якій країні, виробити певний стандарт у сфері відкритих ліцензій і усунути проблему несумісності ліцензій, надавши правовласникам можливість дозволяти використання їхніх творів і об'єктів суміжних прав невизначеному колу осіб по всьому світу.

CC пропонує також ліцензії, адаптовані до законодавства різних країн. Ці адаптовані ліцензії засновані на міжнародних ліцензіях, але зі змінами, які відображають особливості термінології і норм національного законодавства в галузі інтелектуальної власності.

Елементи ліцензій *CC*. На сайті *Creative Commons* представлено стандартні форми різних видів ліцензій. Особа, що має авторське право, може заповнити на сайті *Creative Commons* просту форму і отримати електронну копію ліцензії. Оскільки зазначення знака авторського права є необов'язковим, не існує стандартних методів для відстеження захисту опублікованих матеріалів авторським правом.

Ліцензії *Creative Commons* використовують електронні теги (ярлики), написані мовою *XML*, що дає змогу програмним засобам відстежувати умови ліцензування.

Ліцензії містять як короткий опис, так і докладний текст у формі ліцензії. Не вимагається поширення разом із твором тексту з умовами ліцензії. Є достатнім зазначення буквеного коду ліцензії.

У ліцензіях *CC* основні типи ліцензій прописані в назвах ліцензій.

Особливості ліцензій:

1. Ліцензія відкритого доступу – це дозвіл правовласника користувачу здійснювати використання твору переліком способів, визначених ліцензією.

2. Ліцензії *Creative Commons* є невиключними. Правовласник може дозволити використання свого твору за ліцензією *Creative Commons* і після цього укласти інший договір про надання невиключної ліцензії, у тому числі оплатний.

3. Ліцензії діють протягом дії авторського права, що в багатьох країнах (ЄС, Україна) становить строк життя автора та 70 років з моменту його смерті.

4. Ліцензію неможливо відкликати чи анулювати. Особа, що має авторське право, може припинити розповсюдження творів за ліцензіями *Creative Commons* у певний час, проте наявні копії будуть розповсюджуватися саме за ліцензією *Creative Commons*.

5. Як правило, вільні ліцензії надаються невизначеному колу осіб, є всесвітніми (з дією у всіх країнах світу).

6. Вільна ліцензія може включати *надання права* на всі або деякі зі способів використання твору:

- використовувати твір у будь-яких цілях,
- вивчати його (у разі програмного забезпечення надається доступ до початкових кодів),
- створювати і поширювати копії твору,
- вносити у твір зміни,
- публікувати і поширювати такі змінені похідні твори (у тому числі зміни до початкових кодів програмного забезпечення) тощо.

При цьому користувач для більшості видів ліцензій має вказувати авторів твору, захищати репутацію авторів та їхнє право на захист твору від спотворень.

7. Кожна ліцензія *вимагає* від користувачів творів:

- одержувати дозвіл автора на будь-яку з дій, які автор вирішить обмежити;
- зберігати будь-яке повідомлення про авторські права на копіях творів;
- ставити посилання на ліцензію з копій твору;
- не змінювати умови ліцензії;

- не використовувати технологію, щоб обмежити законні використання твору іншими отримувачами ліцензії.

Міжнародно-правова основа ліцензій CC. Ліцензії CC не є альтернативою або додатковою системою щодо авторського права. Навпаки, вони засновані на авторському праві, розроблялися відповідно до міжнародних принципів авторського права без прив'язки до конкретної юрисдикції. Шість основних ліцензій CC є міжнародними. Тобто вони були сформульовані на базі основних міжнародних договорів, що регулюють питання авторських і суміжних прав. Оскільки ліцензії CC націлені на розширення, а не звуження обсягу переданих прав, будь-які додаткові права, передача яких передбачається чинним законодавством країни, вважаються включеними до ліцензії.

Щодо країн ЄС, то у 2006 р. Європейська комісія профінансувала дослідження ринку наукових публікацій в Європі. У підсумкових документах цього дослідження агентствам, які фінансують науку, було рекомендовано встановити обов'язковість забезпечення доступності наукових публікацій в архівах відкритого доступу. Так, Європейська організація з ядерних досліджень *CERN* забезпечує онлайн-доступ до своїх книг у вигляді відкритих даних, використовуючи інструмент *CC0*. Різні види ліцензій CC використовуються для публікації результатів деяких експериментів, що виконують на Великому адронному коллайдері.

Застосування ліцензій відкритого доступу для використання наукових журналів, книжкових видань, розміщених в електронному середовищі провідними видавництвами. У середині 2000-х виникла ідея створення гібридних журналів відкритого доступу (*Hybrid open access OAjournal*), у яких тільки частина статей у відкритому доступі, а решта – платні для читачів (точніше, платні для їх університетів і наукових організацій), оскільки розповсюджуються за звичайною передплатою (ця гібридна модель стала називатися *Walker-Prosser model for open access journal*). Публікація OA-статей здійснюється через спеціальні онлайн-видавничі платформи: *ScienceDirect* — для видавництва *Elsevier*, *SpringerLink* – для *Springer Science*, *WileyInterScience* – для *John Wiley & Sons*, *BlackwellSynergy* – для *Blackwell Publishing* і т. д.

Приклади OA наукових журналів та видавництв. *BioMed Central* — видавництво у сфері науки, технологій та медицини, яке першим запровадило модель публікацій у відкритому доступі і було придбано *Springer Verlag* у 2008 р. Всі оригінальні дослідницькі (наукові) статті, опубліковані *BioMed Central*, знаходяться у вільному доступі і викладаються в мережі Інтернет відразу ж після публікації.

Видавництво *Nature Publishing Group (NPG)*. У 2007 р. *NPG* упровадила ліцензії *Creative Commons Attribution NonCommercial – Share-Alike* для публікації тих статей у журналі *Nature*, які уперше описують основну послідовність геному організму. Всі статті в журналах *NPG*, що перебуває у

відкритому доступі, за темою «Біологія молекулярних систем», «Клінічна та трансляційна гастроентерологія», а також «Хвороби і смерть клітин» публікуються на умовах ліцензії *Creative Commons Attribution NonCommercial – Share-Alike*.

Журнали відкритого доступу сімейства PLoS (Публічна бібліотека наукових видань – www.plos.org) випускаються вже більше 10 років і популярні в галузі медицини та біології. У рамках моделі відкритого доступу журнали Бібліотеки стали доступні в Інтернеті без оплати за доступ і без обмежень на подальше поширення або використання, за умови зазначення автора (авторів) і джерела, звідки взята цитата, що відповідає положенням відкритої, найбільш дозвольної ліцензії *CC BY*, і які індексуються зовнішніми пошуковими системами. *PLoS* застосовує ліцензії *Creative Commons Attribution (CC BY)*.

Журнал відкритого доступу PeerJ (www.peerj.com), що має, на відміну від *PLoS*, іншу політику оплати – учений вносить абонентську плату (близько 500 дол. рік) за публікацію своїх статей.

На сайті визначено, які ліцензії відкритого доступу використовуються.

Зазначено, що публікуються всі матеріали згідно з *CC BY* ліцензією (в даний час версія 4.0). Той, хто використовує опублікований матеріал вдруге, повинен зазначити автора (авторів) і походження оригіналу, але може вільно повторно використовувати твір, як вважає за потрібне. Ця ліцензія має ознаки дійсно відкритого доступу (*Закінчення в наступному номері*).